

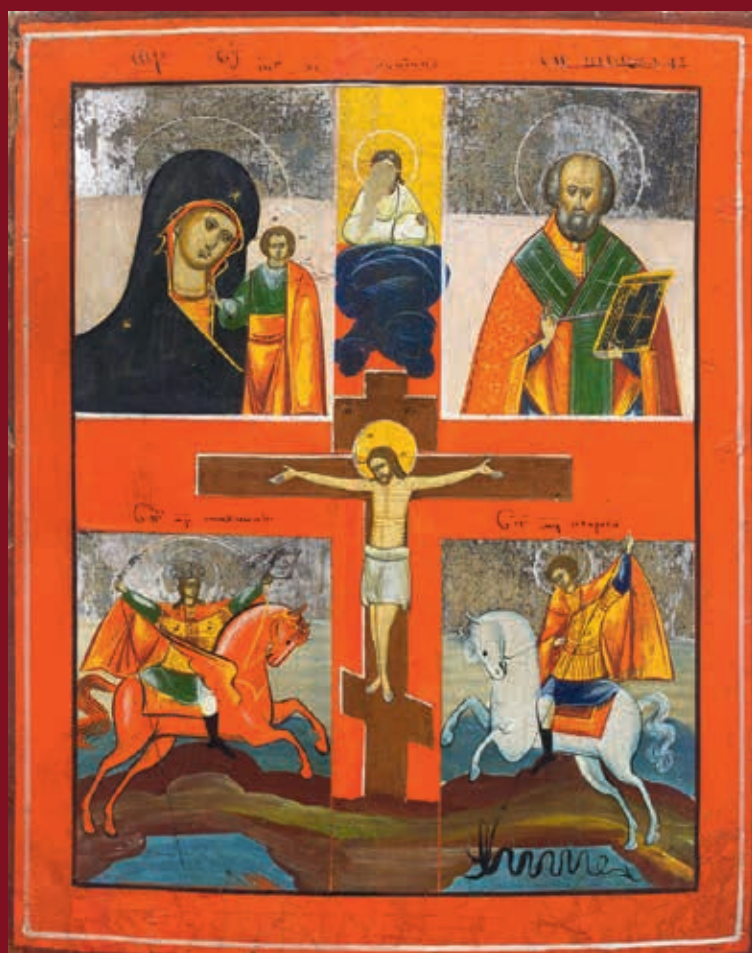
Pokrof

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

JAARGANG 68

NUMMER 2

MRT-APR-MEI 2021

- 3 De Geloofsbelijdenis in de Orthodoxe Kerk**
– v. Theodoor van der Voort
- 6 Zal het morgen beter zijn...**
– Paul Baars
- 9 In gesprek met de islam**
– Dolf Bruinsma
- 12 Terugblik. Patriarch Irinej**
– Nick Pouls
- 14 Antonius de Grote**
– Leo van Leijzen
- 17 De Orthodoxe Kerk in Alaska**
– Huub Vogelaar

Spirit houses op begraafplaats in Alaska
(Foto: Drachman Institute).

- 21 Programma Katholieke Vereniging voor Oecumene**
- 23 Byzantijnse Liturgie XXXV: Epigonation en nabadrennik**
– Leo van Leijzen

Deze Pokrof opent met een artikel over de geloofsbelijdenis. Het tweede artikel gaat over het humanitaire werk van Piet Spijkers in Oekraïne. Hierna een bijdrage over het gesprek met de islam dat in het verleden door oosterse christenen werd gevoerd. Verder staan we stil bij de onlangs overleden Servische patriarch Irinej. Antonius de Grote staat centraal in een korte levensbeschrijving van hem. In 'De Orthodoxe Kerk in Alaska' komt een bijzondere kerk ter sprake. En in de rubriek Byzantijnse Liturgie worden de twee bestaande liturgische ertekens voor verdienstelijke geestelijken besproken, het epigonation en de nabadrennik. Veel leesplezier met deze Pokrof,

Leo van Leijzen, redactiesecretaris.

De illustraties op de omslag:

Voorzijde: Kruisiging met Moeder Gods, God de Vader, Sint-Nikolaas, Aartsengel Michaël en Sint-Joris. Russische volksicoon, Kholuj, 19e eeuw.

Achterzijde: Sint-Spyridon, Russische volksicoon, Kholuj, 19e eeuw.

(Foto's: Temple Gallery, Londen).

Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Redactie: Paul Baars (hoofdredacteur), Dolf Bruinsma, Geert van Dartel, Leo van Leijzen (redactiesecretaris), Johan Meijer, Nick Pouls, Katja Tolstaja, Igljka Vassileva-van der Heiden, Huub Vogelaar.

Administratie en redactiesecretariaat:

Pokrof, Emmaplein 19P,
5211VZ 's-Hertogenbosch, tel: 073-7370026,
e-mail: secretariaat@oecumene.nl, website:
<http://www.oecumene.nl/Publicaties/Pokrof>

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun onderschriften. Voor mogelijke onjuistheden in aankondigingen van liturgievieringen en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen. Opzeggingen dienen vóór 1 december in

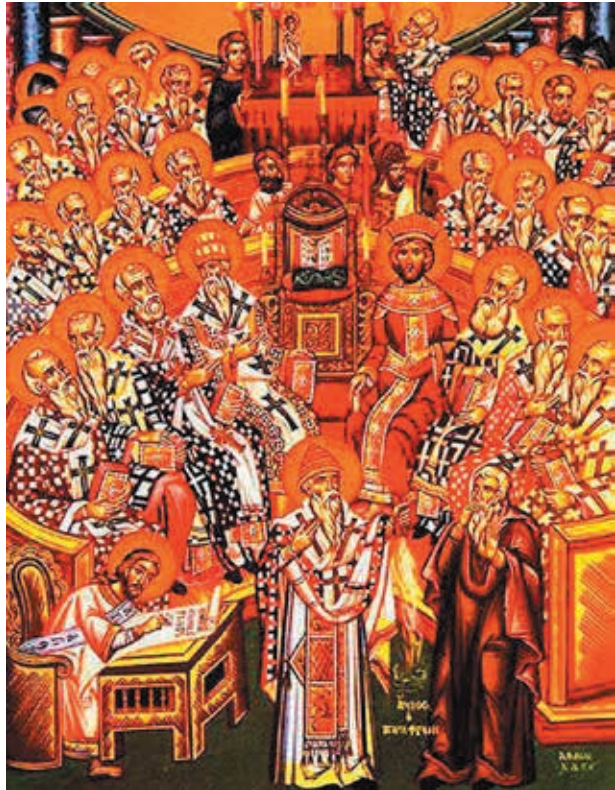
's-Hertogenbosch te geschieden, anders wordt men verondersteld abonnee te blijven.

De abonnementsprijs is €22,50 voor Nederland, voor het buitenland €27,50, giro IBAN: NL 61 INGB 0005679145 (BIC: INGBNL2A) t.n.v. Tijdschrift Pokrof, 's-Hertogenbosch.

Opmaak: VANDARTEL, Oss.
Drukwerk: Laumé Mediapartners.

De Geloofsbelijdenis in de Orthodoxe Kerk

Met veel plezier heb ik afgelopen najaar deelgenomen aan een reeks gespreksavonden, georganiseerd door het leerhuis van de Katholieke Vereniging voor Oecumene 'Bêt Drâshâ', over het boek 'Wij geloven' van Bram van de Beek en Herwi Rikhof. Dit interessante boek van beide hooggeleerde heren gaat over de geloofsbelijdenis van Nicea-Constantinopel, die door alle christelijke kerken aanvaard is. Door lezing van dit boek en de discussies op de gespreksavonden heb ik me vrij intensief bezig mogen houden met de tekst van onze geloofsbelijdenis en haar geschiedenis. Reuze interessant moet ik zeggen!

I Icoon van Eerste Oecumenisch Concilie van Nicea (325).

Wanneer in bovengenoemd boek de Orthodoxe Kerk ter sprake komt, spreken beide auteurs met veel respect over haar. Echter paste het meenemen van commentaar op de geloofsbelijdenis vanuit Orthodox perspectief kennelijk niet in het concept van beide schrijvers. Zonder de pretentie te hebben met dit artikel zo'n commentaar te schrijven, lijkt het me toch zinvol enkele aspecten van de plaats, de geschiedenis en het gebruik van deze geloofsbelijdenis binnen de Orthodoxe Kerk te schetsen.

Allereerst de uitdrukking 'geloofsbelijdenis'. De gewoonte deze tekst zo te noemen is 'westers', betoogt het 'Volledig Orthodox Theologisch Encyclopedisch Woordenboek', voor de revolutie uitgegeven in St. Petersburg. De Orthodoxe Kerk houdt het volgens dit handboek

bij 'Symbool van het geloof', in de zin van 'leer van het geloof'. Dit moge in principe zo zijn, maar in Nederland is het ook binnen de Orthodoxe Kerk gebruikelijk te spreken over de geloofsbelijdenis, als we het over deze tekst hebben.

De geloofsbelijdenis in de liturgische diensten

Het mag ons niet verwonderen dat de geloofsbelijdenis in de tekst van de doopdienst voorkomt. De dopelingen, of bij de kinderdoop de peetouders, spreken vóór de doop deze tekst uit. Het is natuurlijk van wezenlijk belang stil te staan bij de inhoud van het geloof van de Kerk waarbij je je aansluit, en dan de algemeen aanvaarde samenvatting van haar geloof uit te spreken. Ook in de eucharistieviering, de

Goddelijke Liturgie, heeft deze tekst een vaste plaats gekregen. Op dagen dat er geen Liturgie gevierd wordt, kan men in plaats daarvan de Typika bidden. Ook daar komt de geloofsbelijdenis in voor. Verder treffen we de geloofsbelijdenis aan in diensten waarin de H. Communie buiten de Goddelijke Liturgie wordt uitgereikt, zoals de ziekencommunie. Dit gebruik is al oud, getuige de vita van de H. Maria van Egypte († ca. 421), die in de Metten van de donderdag van de vijfde week van de Grote Vasten in haar geheel gelezen wordt. In dit verhaal van patriarch Sofronios van Jeruzalem († 638) krijgt deze vrouw, die zo'n 47 jaar in de woestijn geleefd had, op de avond van Witte Donderdag aan de oever van de Jordaan de H. Communie uit de handen van priestermonnik Zosima, die haar een jaar eerder door Gods genade in de woestijn was tegengekomen. In de vita lezen we dan: 'Toen vroeg de vrouw hem de Geloofsbelijdenis te zeggen en het Gebed des Heren.' We mogen dan ook vaststellen dat het ontvangen van het Lichaam en Bloed van Christus onlosmakelijk verbonden is met het belijden van ons geloof door het uitspreken van de geloofsbelijdenis.

Waarom deze tekst ook een plaats heeft gekregen in het (monastieke) Middernachtelijk Gebed, en naar alle waarschijnlijkheid vandaaruit ook in de ochtendgebeden, is minder duidelijk. De geloofsbelijdenis, hoe belangrijk deze tekst ook is, is immers geen gebed, maar staat daar wel, als enig nietgebed, tussen de psalmen en gebeden.

Met de geloofsbelijdenis wordt in de Oosters-orthodoxe Kerk heel eerbiedig omgegaan. Wanneer deze tekst in de Liturgie wordt gezongen of, in de Griekse traditie, wordt uitgesproken zet de celebrerende bisschop, archimandriet of gemijterde aartspriester zijn mijter af. In de Liturgie gebeurt dit eveneens bij het zingen van het Gebed des Heren. En zoals we net gezien hebben in de vita van de H. Maria van Egypte worden bij de uitreiking van de H. Communie buiten de Liturgie eveneens deze twee teksten uitgesproken.

De tekst van de geloofsbelijdenis

In de Orthodoxe Kerk is de tekst, vastgesteld op het Tweede Oecumenisch Concilie van Constantinopel (381), slechts op één punt aangepast. I.p.v. 'Wij geloven...' wordt nu gezegd of gezongen 'Ik geloof...' In de Orthodoxe Kerk is men van mening dat alleen een nieuw Oecumenisch Concilie het recht heeft de tekst van deze

geloofsbelijdenis te wijzigen. In het Westen tilt men daar kennelijk minder zwaar aan, want de huidige Latijnse versie wijkt op drie punten af:

- 1: Deze afwijking is eerder curieus dan wezenlijk. In de passage over de Zoon staat 'God uit God, Licht uit Licht...'. Dat 'God uit God' staat niet in de tekst van de geloofsbelijdenis van Constantinopel, maar wél in die van Nicea uit 325. Het gaat dus hier niet om een wijziging achteraf, maar om het laten staan van enkele woorden uit een eerdere redactie.
- 2: In de originele tekst wordt het geloof uitgedrukt in één God, de almachtige Vader,... dan in één Heer, Jezus Christus,... vervolgens in de Heilige Geest,... en tenslotte in één heilige katholieke en apostolische Kerk. In de Latijnse versie is het voorzetsel 'in' er in de passage over de Kerk uitgehaald, waardoor men nu 'één Kerk' gelooft, i.p.v. 'in één Kerk'. In het boek 'Wij geloven' wijzen beide hoogleraren op dit feit, en voeren voor dit schrappen taalkundige, historische en theologische argumenten aan. Rufinus (ca. 345-410) en Augustinus zouden hiervoor verantwoordelijk zijn geweest. De ruimte ontbreekt hier om daar dieper op in te gaan.
- 3: De derde afwijking is wezenlijk, en betreft het zgn. Filioque. Dit houdt in dat in de passage over de Heilige Geest in de huidige Latijnse tekst staat: En in de Heilige Geest, die Heer is en levend maakt, die uitgaat van de Vader en de Zoon... De cursief geplaatste woorden, in het latijn 'Filioque', zijn op een gegeven moment aan de geloofsbelijdenis toegevoegd, en hebben in de Orthodoxe Kerk voor veel ophef gezorgd. In de westerse Kerk heeft men 'Filioque' in de loop der eeuwen stevig in de theologie verankerd. Binnen de Orthodoxe Kerk kan het Filioque echter nog steeds op zijn minst op gefronste wenkbrauwen rekenen en in de meeste gevallen zelfs op een scherpe afwijzing.

Het Filioque

Het is zinvol na te gaan hoe het gekomen is dat in het Westen de tekst uit het Johannesevangelie, waarin Jezus zelf zegt dat de Heilige Geest van de Vader uitgaat (Joh.15:26) in de geloofsbelijdenis met het Filioque is uitgebreid.

Na de Grote Volksverhuizing waren de Visigoten in Spanje terechtgekomen. Tot ontzetting van de Kerk daar kwam bij hen de ketterij van Arius uit het begin van de vierde eeuw nog voor: de valse leer dat de Zoon geen God zou

zijn. Uiteraard vond men dat hiertegen moest worden opgetreden. Om de godheid van de Zoon boven elke twijfel te verheffen werd voorgesteld de Zoon te betrekken bij het uitgaan van de Heilige Geest. Die zou dus niet meer alleen uitgaan van de Vader, maar van de Vader 'en de Zoon' - 'Filioque' in het Latijn. In 589 nam het Derde Concilie van Toledo deze formulering over. Vervolgens verspreidde deze aanvulling in de geloofsbelijdenis zich naar het Noorden, waar die door Karel de Grote enthousiast werd verwelkomd, en in 792 in de zogenoemde Karolingische Boeken werd opgenomen. Karels pogingen de regerende keizerin Irene van het Oost-Romeinse Rijk te huwen waren net mislukt, en daarom had Karel behoefte het gezag van Constantinopel aan te tasten. In 794 werd in Frankfurt een concilie gehouden, waar de besluiten van het Zevende Oecumenisch Concilie van 787, met name over de verering van de iconen, werden besproken. In die tijd was er al een taalscheiding opgetreden tussen het Oosten, waar Grieks de gangbare taal was en het Latijn in onbruik was geraakt, en het Westen, waar het Latijn de cultuurtaal was en het Grieks niet langer beheerst werd. In Frankfurt werd de discussie over de besluiten van het Zevende Oecumenische Concilie dan ook gevoerd aan de hand van een gebrekkige Latijnse vertaling van deze in het Grieks geformuleerde besluiten. Daardoor besloten de deelnemers aan het Concilie van Frankfurt de verering van de iconen niet over te nemen. De Oost-Romeinse keizer werd beschuldigd van ketterij: hij vereerde beelden, en aanvaarde het Filioque niet. Het 'Filioque' werd zo een theologische leerstelling waarmee het Karolingische Rijk zich tegenover het Oost-Romeinse Rijk ging profileren: de 'Grieken' werden nu van ketterij beschuldigd, omdat zij de geloofsbelijdenis in de originele vorm bleven gebruiken. Ja, op een gegeven moment werd zelfs beweerd dat zij het Filioque hadden geschrapt! In 808 schreef paus Leo III Karel de Grote dat hij, hoewel hij het 'Filioque' doctrinair juist achtte, deze toevoeging niet in de geloofsbelijdenis wilde opnemen. Toch bleef deze kwestie zeuren. In 1009 zond de pas gekozen paus Sergius IV een getuigenis van zijn geloof naar patriarch Sergius van Con-

! Icoon van Tweede Oecumenisch Concilie van Constantinopel [381].

stantinopel, waarin het 'Filioque' was opgenomen. Hierop volgde weliswaar geen protest van de patriarch, maar de naam van de nieuwe paus nam hij niet in de diptieken (de officiële lijst van degenen met wie men in communio was en voor wie men bad) op, en dat is zo gebleven tot de dag van vandaag. In deze zin heeft de toevoeging van het Filioque aan de geloofsbelijdenis tot de scheiding tussen de Kerk van het Westen en die van het Oosten geleid.

Aartspriester Theodoor van der Voort

Vader Theodoor van der Voort is rector van de Russisch-orthodoxe parochie van de H.H. Eersttronende Apostelen Petrus en Paulus te Deventer.

Zal het morgen beter zijn...

Persoonlijke ervaringen met hulpverlening aan Oost-Europa

Na de val van de Muur hebben veel mensen contacten aangeknoopt in Midden- en Oost-Europa. Er is allerlei hulp op gang gekomen: grootschalig, kleinschalig, soms op persoonlijke titel, soms via hulporganisaties of stedenbanden, soms met steun van de overheid. Minister Jan Pronk stelde bijvoorbeeld een verdubbelsregeling in. Dat schiep de mogelijkheid, dat de overheid het geld dat was opgehaald voor bepaalde particuliere projecten, kon verdubbelen. Niet vergeten mag worden het PUM, een organisatie die gepensioneerd managers uitzendt naar Oost-Europa. Niet alles is natuurlijk gelukt, maar een hoop ook wel. De vriendschappen die ontstonden zijn ook een resultaat.

Wanneer het om landen met een orthodoxe traditie gaat hebben Nederlanders met een achtergrond in de Orthodoxe Kerk of in een katholieke parochie van de Byzantijnse ritus een beginnersvoordeel. Ze kennen vaak al de taal en voelen iets aan van de cultuur, die ze daar aantreffen. Soms is er wel een lichte cultuurschok, omdat het in Oost-Europa in de kerken niet altijd zo fraai is, als je jezelf in het Westen had voorgesteld. Je krijgt niet met ideale, maar met 'de reëel bestaande kerken' te maken. De 'Byzantijnen' hadden ook een beginnersnadeel, omdat katholieken door orthodoxen soms gewantrouwd worden. Maar in de praktijk werd dat wantrouwen toch vaak overwonnen.

Leden van de Byzantijnse kapel in Nijmegen zijn heel actief geweest in de stedenband Nijme-

Achterzijde jubileumboek t.g.v. 20 jaar Stichting Humanitaire Hulp Kinderen Oekraïne.

gen-Pskov. Dat is nadrukkelijk geen kerkelijke organisatie, maar had wel met een oecumenisch samengestelde werkgroep kerken, die goed contact had opgebouwd met orthodoxe parochies, de rooms-katholieke parochie, de baptisten en de oudgelovigen aldaar. We hebben in 1991 eerst de zegen gevraagd van de toenmalige aartsbischop van Pskov, Vladimir om contacten te leggen en we hebben die ook gekregen. We wilden niet de indruk wekken achter zijn rug te werken. Frank en Nettie Dankloff van de Byzantijnse gemeenschap in Eindhoven zijn elf jaar in Orenburg betrokken bij de stichting. 'Majak' (vuurtoren) in Orenburg. Het is een project van de plaatselijke lutherse kerk. Men heeft geestelijk en lichamelijk gehandicapte kinderen uit hun

isolement gehaald. Nettie heeft nog Nederlandse les gegeven aan een universiteit in Moskou en via het PUM geadviseerd bij landbouwprojecten in Wit-Rusland. Het is heel inspirerend om met deze mensen ervaringen uit te wisselen. Ik herken erg veel.

Oprichten van een organisatie

Piet Spijkers heeft bij vader Johan Meijer iconen leren schilderen en is later ook actief geweest binnen Aktie en Ontmoeting Oosterse kerken (AOK). Na de opheffing van de Sovjet-Unie was hij voor het eerst in Oekraïne. Het bezocht het Holosko-klooster van de redemptoristen in Lviv. Een van de monniken nam hem mee naar een oncologisch kinderziekenhuis. De ellende die hij daar aantrof raakt hem diep. Zelf vader en grootvader, voelde het als een opdracht om iets te gaan doen voor de kinderen die hij daar zag. Ik herken die ervaring. Ik ben door een orthodoxe diaken in diezelfde periode meegenomen naar het psychiatrisch ziekenhuis bij Pskov, waar hij werkte. Het dorp heette 'Bogdanova', 'God heeft gegeven.' Maar het ziekenhuis deed die naam geen eer aan. Ik kwam met een akelig gevoel in mijn maag naar buiten.

Na verslag te hebben gedaan aan zijn thuisfront richtte Piet in 1991 de organisatie 'Humanitaire hulp kinderen Oekraïne' op. Dat leidde tot een groot aantal hulptransporten en projecten. Diverse kinderziekenhuizen werden gerenoveerd en van modernere apparaten voorzien. Er verrees een heel kindervakantiedorp voor weeskinderen, zwerfkinderen en kinderen uit gebroken gezinnen. Medisch personeel liep stage en werd omgeschoold in Nederland. De benadering van de patiënten werd dus verbreed. Het gaat niet alleen om het 'repareren' van de kinderen, maar ook om hun persoonlijke ontwikkeling en welzijn. Aan één ziekenhuis is een sport- en muziekcentrum toegevoegd. In Lviv ging een kinderpsycholoog aan de slag. Een ziekenhuis werd van vrolijke muurschilderingen voorzien. Piet probeerde bij de overheid aandacht te vragen voor de Aids-problematiek en daarvoor een voorlichtingsprogramma voor scholen op te zetten. Tot slot heeft het gezin Spijkers twee Oekraïense weeskinderen geadopteerd, die nu al op eigen benen staan.

Professioneel

Het is heel professioneel aangepakt. De gemeente Tilburg en het plaatselijke Elisabeth Tweesteden Ziekenhuis hielpen mee. Zijn contacten in het CDA hielpen ook. Anita Meijer en Lee To-

Piet Spijkers met een van de kinderen in Oekraïne
(Foto: archief P. Spijkers).

wers traden op bij sponsoravonden. De Lionsclub, de Kiwanis, ordes en congregaties hielpen mee. Het is tot nu toe gelukt de financiële continuïteit te waarborgen. De contacten verlopen in de coronatijd via telefoon en skype. Je kunt merken dat Piet Spijkers een achtergrond heeft in het zakenleven, waardoor hij gemakkelijk allerlei nuttige contacten legt en geld organiseert. Hij werkt niet bureaucratisch. Hij beslist zo snel mogelijk: ja of nee. Ik ben historicus. Ik heb die handigheid van huis uit minder meegekregen. Maar we konden in Nijmegen aanhaken bij een indrukwekkend en groot project in Pskov van de Evangelisch-Lutherse Kerk van Noordrijn-Westfalen: een "Heilpädagogisches Zentrum", een revalidatiecentrum, school en werkplaats voor zwaar gehandicapte kinderen.

Piet stuitte op gebrek aan hygiëne, onveilige situaties, gevaarlijke elektriciteit, gebrek aan controle en coördinatie. Een heel andere benadering van het werk was nodig. Men voerde een dagelijks werkoverleg in en de werknemers moesten voortaan op vaste tijden aanwezig zijn. Ook hier heb ik veel herkenning. Ik bezocht tijdens mij eerste bezoek aan Pskov in 1989 een keramische fabriek. Ik zag dat iedereen werkte zonder mondkapjes. Dat is gevaarlijk vanwege fijnstof van de gedroogde klei en de glazuren. Je krijgt daar stoflongen van. Maar een vraag daarover kwam niet over.

“Postbode van God”

Ook Piets iconen vonden hun weg naar Oekraïne, waar hij geholpen heeft kapellen in te richten bij diverse instellingen. Plaatselijke priesters houden er vieringen, waarvoor veel belangstelling is. De zusterorganisatie in Oekraïne staat onder bescherming van Pokrof, de sluier van de Moeder Gods. Er is dus zowel in Nederland als in Oekraïne steeds een religieuze inspiratie aanwezig, die volgens Piet ook geholpen heeft om door moeilijke momenten heen te komen. In een jubileumboek bij het twintigjarig bestaan van zijn organisatie zegt Piet: “Ik probeer een postbode te zijn van God.” Je merkt nergens dat mensen uitgesloten worden vanwege hun overtuiging. De hulp is voor alle kinderen zonder onderscheid. Als buitenstaander heb je in Oost-Europa meer mogelijkheden je over kerkelijke conflicten heen te zetten, dan wanneer je daar zelf midden in zit. De overheid in Oekraïne heeft nooit tegengewerkt, maar ook niet veel gesteund, zeker niet in financieel opzicht. Wanneer er iets officieel geopend moest worden waren ze wél van de partij met de fanfare en de pers erbij. Aan de basis is de medewerking wel groot. Ook dat was herkenbaar. De overheid van Pskov is trouwens geleidelijk uit eigen beweging wel meer gaan investeren in gezondheidszorg, zeker in de stad zelf. Projecten van de bouwroede (IBO) werden door het jeugdwerk van de stad goed ondersteund. Er was trouwens tot voor kort meer steun van het stadsbestuur voor hulpprojecten dan van het orthodoxe aartsbisdom. De vorige metropoliet Jevzjévi vond sociale projecten niet nodig. Er is wel steun bij enkele individuele orthodoxe priesters. Een daarvan was vader Pavel Adelgeim. Hij was niet alleen een groot theoloog en predikant. Hij kon ook nieuw glas in een raam zetten en muren metselen. In Boechara had hij eigenhandig met een ‘brigade’ baboesjka’s een schuur tot een kerk omgebouwd. Wanneer ik met hem zijn projecten bezocht, hielp ik altijd eerst mee: planken en stenen sjouwen, muren schoon maken, van alles. Dan werd ik niet meer als buitenlands controleur gezien, maar als vriend. En dan kwam er natuurlijk ook een fles op tafel. Zo kwam ik veel meer te weten. Ik ben zelfs mee geweest naar een fabriek. De bakstenen vielen daar al bijna uit elkaar, wanneer ze uit de machine kwamen: te veel zand en te weinig klei. Rommel dus! Ik begon vanuit interesse in liturgie en iconen, zong mee in het koor, maar kwam in de bakstenen terecht. Je wordt gedwongen om heel concreet te zijn.

Ik heb in het Sava Krepetskij-klooster ook wel

geadviseerd bij de restauratie. De twee hoofdkerken zijn heel professioneel gerestaureerd, maar daaromheen is het klooster soms belazerd. Na een jaar zat het poortgebouw al onder de scheuren. Dat kwam volgens mij, omdat ze heel slechte bakstenen hadden gebruikt. Die waren vanbinnen hol. Daar komt vocht in, dat ‘s winters bevriest en weer ontdooit. Ik heb mij ook daar dus met zingen in het koor én met bakstenen bezig gehouden.

*Enkele kinderen in Oekraïne met de SMA spierziekte waarvoor Piet Spijkers de meeste zorg voor materialen en vitamines heeft overgenomen
(Foto: archief P. Spijkers).*

Onderscheidingen

In 2000 ontvingen zowel Piet als zijn vrouw Ella Spijkers een koninklijke onderscheiding. Piet werd in 2002 ‘man van het jaar’ in Oekraïne en in 2005 nog eens ‘Brabander van het jaar’ in Nederland. In 2010 ontving hij van de Oekraïense president Janoekovitsj een ‘orde van verdienste’ voor Oekraïne. In 2020 kreeg hij van ambassadeur Vsevolod Chentsov nog eens ‘de orde van Jaroslav de Wijze’. Ik heb het niet verder gebracht dan een mooie symbolische toegangssleutel tot de stad Pskov. Altijd handig, wanneer je daar voor de poort staat.

De website van “Humanitaire hulp Kinderen Oekraïne” vermeldt volgende actuele prioriteiten:

- Het oncologisch kinderziekenhuis in Lviv voorzien van medicijnen en apparatuur.
- Ondersteuning van het beheer van een ziekenhuis in Korlevitsji.
- Het geboorteziekenhuis in Lviv voorzien van moderne apparatuur.
- Beheer van het kinderkamp in Grebeniv en het organiseren van kindervakanties.

Het postbanknummer is
IBAN NL23RABO0191231746 ten name van:
Humanitaire hulp Kinderen Oekraïne.

Paul Baars

In gesprek met de islam

Het was een traditie in de Byzantijnse literatuur: gesprekken met moslims. Tot beter begrip van het nieuwe geloof, of waren er andere motieven? Op deze plek drie schrijvers: Johannes van Damascus, Abu Qurra, en keizer Manuel II.

Jezus bleef altijd een vrome jood, wordt wel gezegd; en de islam en het christendom hebben elkaar langdurig beïnvloed. De drie godsdiensten ontlopen elkaar niet heel veel. Een reden voor begrip en acceptatie? De huidige discussie met de islam gaat vooral over hoofddoekjes, homohaar en terrorisme, waarbij de informatie wordt verstrekt door een paar populistten. Was het in de Byzantijnse tijd beter?

Johannes van Damascus

De 'ismaëlieten' noemde Johannes van Damascus (675-749) ze, naar de zoon die Abraham kreeg bij een Egyptische slavin, en hun geloof een ketterij. Hij kwam uit een christelijke familie, zijn vader was secretaris in vijf opeenvolgende kalifaten. In 635 was Damascus door de Arabieren veroverd, maar de christenen, bruikbaar vanwege hun administratieve kwaliteiten, hadden het niet moeilijk. Johannes zelf speelde als eerste adviseur een rol in de regering. Vanaf 721 werd het regime minder tolerant, en in 735 vertrok hij naar het klooster Mar Saba op de westelijke Jordaanoever. Hij werd monnik, en in zijn cel schreef hij *De bron der kennis*, een der meest

verfijnde encyclopedische werken van de christenheid. Het werd in het Latijn vertaald, en Thomas van Aquino, het Grieks niet machtig, schreef dat hij er elke dag een paar bladzijden uit las. Het boek begint met een deel filosofische uiteenzettingen, waarna een behandeling van de ketterijen, en tenslotte het meest waardevolle deel: een systematische uiteenzetting van het christelijke geloof.

In het middenstuk worden honderd ketterijen behandeld, met als honderdste: het geloof der ismaëlieten, een ketterij dus, die louter het christendom nabootst, en waarin de antichrist

zich aankondigt. Let wel dat de nieuwe godsdienst hier wordt gezien als iets christelijks, op een foute manier. Mohammed is dan beïnvloed door Arius, die de goddelijkheid van Christus ontkent, en door Nestorius, die de benaming 'godbarende' voor Maria (concilie Efeze 431) afwijst en zodoende, althans in de visie van joden en moslims, de godheid van Christus ontkent. Nee, we hebben hier geen echt gesprek, eerder een traktaat. In de loop van ons artikel noemen we vooral de onderwerpen die ter sprake komen; ingaan op de stellingen en tegenwerpingen zou ons te ver voeren. Het gaat

vaak om punten waar Koran en Bijbel elkaar raken. Een belangrijk onderwerp in het traktaat is de messias Jezus. De ismaëlieten stellen ook dat er een God is die alles gemaakt heeft, en die zelf niet geschapen is. Maar Jezus is een profeet, een dienaar van God, niet zelf God. Wel is hij geboren uit de Maagd Maria, en is nu bij God in de hemel. De kruisiging door de joden heeft niet daadwerkelijk plaats gehad, in zijn plaats werd

1 Johannes van Damascus, Arabische icoon 19e eeuw.

een schim gekruisigd.

Johannes sprak Arabisch, en kende de Koran. De ismaëlieten zeggen dat het boek uit de hemel naar Mohammed is neergedaald. Maar, zegt Johannes, waren er getuigen, zoals bij Mozes toen hij de stenen tafelen ontving? En wij, die de godheid van Christus aannemen, worden door hen meergodendienaars genoemd, en heidenen, omdat wij het Kruis vereren. Maar zijn zij niet eerder ketters die God verminken, door te vermijden God een metgezel te geven?

We weten dat het taboe dat de islam stelde op afbeeldingen van levende wezens een rol heeft gespeeld in de Byzantijnse iconenstrijd. Dit dwong de christenen tot een diepere bezinning op de iconenverering. Het zal niet toevallig zijn dat het diepzinnigste geschrift hierover van de hand is van Johannes van Damascus.

Abū Qurra

Een generatie later hebben we Theodorus Abū Qurra (750-825). Hij was een melkitische bisschop van Harran, toen een grote handelsstad in Mesopotamië, in Zuidoost-Turkije aan de grens met Syrië, nu een archeologische vindplaats. In de grote stad waren allerlei godsdiensten vertegenwoordigd. Abū Qurra bezocht Alexandrië, het Catharinaklooster op de Sinai, en bij Jeruzalem het Mar Saba-klooster. Hij schreef het 'Debat van een Saraceen met een Christen'. Op allerlei plekken is het auteurschap dan weer omstreden, de inhoud ligt in de lijn van het denken van Johannes van Damascus.

Thema's zijn hier de almacht van God en de oorsprong van goed en kwaad. Zowel christendom als islam nemen aan dat de mens vrij is om te kiezen. Ook de duivel is een vrij wezen. Vanwege de polemiek werd meestal aangenomen dat de islam een fatalistische godsdienst is, maar in de meeste islamitische stromingen wordt de vrije wil benadrukt. Misschien onder invloed van de christelijke theologie.

De Saraceen, met wie de bisschop in debat is, is dan wel weer deterministisch: goed én kwaad komen van God. Er komt een debat over de schepping. Na de zevende scheppingsdag, aldus de bisschop, hield God ermee op, en de mensen konden in vrijheid verdergaan. De Saraceen meent dat God elke dag weer opnieuw schept.

Het lijden van Christus komt ter sprake. De Saraceen meent: als het lijden van Christus noodzakelijk was, moeten we de joden dan niet dankbaar zijn? (Merk in het voorbijgaan op dat in het Nieuwe Testament de joden een beduidend ongunstiger rol krijgen toebedeeld dan de Romei-

nen). God wil de vrijheid van de mens, en liet dit toe, ook al was de daad slecht.

Daarnaast kennen we van Theodorus een reeks korte gesprekken; tussen 'de bisschop', oftewel 'Theodorus' en zijn opponent 'de Saraceen', ook wel: 'de hagareen', of 'de barbaar', en ook wel met andersdenkende christenen of joden. Hoewel de tijden er niet naar waren, worden de gesprekken in de vriendschappelijke sfeer gehouden. Waarschijnlijk waren ze geschreven ter onderrichting van de gelovigen, oftewel: hoe te antwoorden als een andersdenkende je met deze of gene vraag benadert?

Waarmee kon de Saraceen het je moeilijk maken? De vergelijking tussen Mohammed en Christus. De komst van Christus, kun je zeggen, werd eeuwen lang aangekondigd, was dat bij Mohammed ook het geval? Dan is er het gezag van de traditie. Kan een leer onfeilbaar zijn omdat zij uit de traditie is overgeleverd (de Saraceen), of is die later nog voor verbetering vatbaar? Hoe is het mogelijk dat brood en wijn Lichaam en Bloed van Christus worden, ter vergeving van zonden? Een groot probleem is de Drievuldigheid. Hoe kan het Woord van God, tevens Zoon van God, zelf ook God zijn? Weer: het lijkt op veelgodendom. Hoe kan een God gekruisigd worden en sterven? En waarom had God dan niet meerdere zonen?

Ook de polygamie komt ter sprake. De omgang tussen man en vrouw dient twee doelen: het bevredigen van de lust, en het krijgen van kinderen. Daar zijn beide partijen het over eens. Ook dat vrouwen meer geneigd zijn tot hartstocht. Allerlei redeneringen zijn er dan waarom een en ander beter gaat met één vrouw, of met meer vrouwen.

Keizer Manuel II

In de tijd van Manuel II (1349-1425, keizer vanaf 1391) was het Byzantijnse Rijk nog maar een schim van wat het ooit geweest was. Constantinopel was nog niet ingenomen. De keizer was vazal van de Ottomaanse sultan Bayezid I, en moest in 1391 met hem mee op krijgstoct tegen enige opstandige Turkse vorstendommen. De winter werd in Ankara doorgebracht. In de 20 dagen dat ze daar verbleven, vond een reeks gesprekken plaats tussen de keizer en een belangrijke islamitische theoloog, hier aangeduid als 'De Pers'. Manuel ontsnapte uit zijn gevangenschap, en volttooide in 1399 zijn 'Gesprekken met de Pers'. Het bevat 26 gesprekken en telt in vertaling 300 bladzijden.

De Pers wordt voorgesteld als een eerbiedwaar-

dige oudere man, geleerd, en zeer belangstellend naar de christelijke leer. Ook andere hovelingen volgen de gesprekken met aandacht. De Pers zegt dat hij de hanen wil laten doden, omdat ze met hun gekraai 's morgens een einde maken aan de gesprekken. De besproken problemen houden hem uit zijn slaap, en hij belooft een bezoek aan Constantinopel. Manuel slaapt uitstekend, in de rustige zekerheid van het geloof.

Enige thema's die aan de orde komen: de vraag of de Septuagint wel of niet een vervalsing is, de onsterfelijkheid van de engelen, de vrije wil van de mens en de vergevingsgezindheid van God. De christelijke bezwaren tegen het vleselijke paradijs bij de islam. De superioriteit van het christendom: ook al behalen de islamieten militaire successen, het wil nog niet zeggen dat hun geloof superieur is. De Pers oppert dat de islam een brug kan zijn tussen jodendom en christendom. En er wordt natuurlijk gediscussieerd over de Drieëenheid en de twee naturen van Christus.

Dit soort boeken waren talrijk, en dienden om de superioriteit van het christendom te benadrukken. De Koran wordt zelden letterlijk aangehaald, de islam wordt vaak verkeerd weergegeven, en allerlei verdraaiingen worden in latere geschriften overgenomen.

Byzantijnse munt met op de achterzijde (rechts) keizer Manuel II. Op de voorzijde (links) afbeelding van Christus (Foto: Wikimedia Commons).

Het model van de gesprekken is de Platoonse dialoog. Zoals men weet begint die met een Socrates die bekent dat hij weinig weet en enige onschuldige vragen stelt; al spoedig voert Socrates het hoogste woord, waarbij zijn opposenten van zojuist vooral beamen wat hij zegt: "Dat geloof ik ook", "Waar is het wat ge zegt". Het zal duidelijk zijn dat ook hier de christen het laatste woord heeft. Overigens werden door moslimschrijvers ook dialogen geschreven, en dan met christenen.

Het boek van Manuel heeft een zekere levendigheid. De gesprekken zullen niet letterlijk weer-

gegeven zijn, en dat was ook niet de bedoeling. We krijgen een beeld van het leven bij de sultan, de versnaperingen die de gasten krijgen, de maaltijden. Manuel vond de platte Turkse broden niet lekker - slecht gebakken waren ze. Hij stelt de beschaafde, bij tijden humoristische Pers tegenover de barbaarse sultan, met zijn agressieve natuur en zijn drinkpartijen, humeurig als hij niet op jacht kan. De Pers heeft alle aandacht voor wat de keizer zegt. Dit toont natuurlijk ook dat de keizer superieur het woord kon voeren, en dat hij met onderscheiding werd behandeld. We komen dan op een mogelijk motief voor dit geschrift. Het politieke leven van Manuel II is een rampzalig verhaal - zijn vele geschriften benadrukken zijn keizerlijke waardigheid.

Benedictus XVI en verder

In zijn lezing aan de universiteit van Regensburg in 2006 citeerde paus Benedictus XVI uit de 17e dialoog van het boek van Manuel: "Laat mij zien wat Mohammed voor nieuws heeft gebracht en je zult er slechts slechte en onmenselijke dingen vinden, zoals zijn gebod om het geloof dat hij predikte, te verspreiden met het zwaard." "Geweld is onverenigbaar met het wezen van God en het wezen van de ziel."

Het tumult in de islamitische wereld was groot - terecht uiteraard. Erdogan eiste excuses, fatwa's werden uitgevaardigd, en meer. Natuurlijk verklaarde de paus dat een en ander uit zijn verband was gehaald, dat hij het zo niet bedoeld had. Zijn lezing ging meer over de plaats van de logos in het geloof, de mogelijkheid het geloof in overeenstemming te brengen met de rede, en dat dit niet het belangrijkste was voor de islam. Overigens hoopte hij op een vruchtbare dialoog. Gedachtenwisselingen tussen christenen en moslims vind je ook op internet. Verademend is het hoe zomaar iemand schrijft: "Mijn man en ik hebben onze kinderen opgevoed als moslims. Dat wil zeggen: we hebben hen laten zien hoe je goed omgaat met elkaar en met de schepping. En mijn man heeft ze leren bidden. Ze hoeven niet te bidden van ons, maar het mag wel."

Dolf Bruinsma

Literatuur: Johannes Damascenus & Theodorus Abū Qurra "De eerste christelijke polemiek met de islam", vertaald en toegelicht door Michiel Op de Coul en Marcel Poorthuis (2011).
Uitg. Meinema, reeks Ad Fontes.

Terugblik. Patriarch Irinej (1930-2020), hoeder van de Servische traditie.

Het recente overlijden van Irinej (1930-2020), de Servisch-orthodoxe patriarch, aan het SARS-CoV-2 virus op 20 november zal niemand zijn ontgaan in de orthodoxe gemeenschap. Op 22 november 2020 is het stoffelijk overschot van de kerkleider bijgezet in de crypte van de kathedraal van Sint-Sava te Belgrado, een kerk die officieel nog geopend en gewijd moet worden. Ter nagedachtenis aan zijne heiligheid is dit artikel een vluchtige, biografische terugblik (in het bijzonder zijn patriarchaat), waarna in de daaropvolgende uitgave een vooruitblik zal worden besproken over de nieuwe Servische patriarch.

Patriarch Irinej
(Foto: Wikipedia).

Jeugd en opleiding

Miroslav Gavrilović is geboren op 28 augustus 1930 in het bescheiden dorp Vidova, nabij de hoofdstad van het district Moravica, Čačak. In eerste instantie genoot hij zijn theologische opleiding aan het door Sima Andrejević (1804-1882) opgerichte seminarie te Prizren. Na het voltooien van zijn opleiding aan het seminarie vervolgt hij zijn studie theologie aan de welbekende Theologische Faculteit in Belgrado. Alvorens Miroslav zijn carrière als geestelijke voortzet vervult hij allereerst zijn militaire dienstplicht van anderhalf jaar. De Heilige Synode van Bisschoppen benoemt Miroslav na zijn militaire dienstitijd tot docent aan het Prizren-seminarie, een functie die hij vervult tijdens het volgen van zijn postgraduate studie in Athene.

Miroslav ontvangt zijn tonsuur van de toenmalige patriarch German (1889-1991) in 1959 in het Rakovica-klooster, waarna hij de monastieke naam Irinej heeft aangenomen. In diezelfde maand wordt Irinej op 27 oktober benoemd tot hieromonnik aan de Ruzica-kerk te Kalemegdan. Hoewel Irinej zijn werkzaam-

heden als docent aan het Prizren-seminarie en zijn postgraduate studie in Athene voortzet, is er relatief weinig bekend over de jaren 1959-1969. In 1969 verruult Irinej zijn thuishaven in Prizren voor de kloosterschool aan het Ostrog-klooster in de buurt van de plaats Nikšić, het welbekende klooster in de rots Ostroška Greda in Montenegro. Aldaar gaat Irinej aan de slag als rector. Desalniettemin besluit Irinej na nog géén jaar later terug te keren naar zijn geliefde Prizren-seminarie, waar hij wordt aangesteld als rector.

Werkzaamheden als bisschop

In 1974 wordt Irinej vicaris van patriarch German met als titel 'bisschop van Moravica'. Een jaar later is Irinej benoemd als bisschop van Niš, een functie die hij tot 2010 zal bekleden. Een van de meest opvallende daden in zijn periode als bisschop is tijdens de Kosovo-oorlog van 1998-1999. Immers, tijdens deze oorlog hebben Serviërs in eerste instantie hun toevlucht gezocht in het theologische seminarie te Prizren. Na het beëindigen van de Kosovo-oorlog op 12 juni 1999 is het merendeel van de Serviërs in augustus alsnog gevlucht naar Servië. Op het moment dat de Albaniërs terugkeren naar Prizren is een aanzienlijk deel van de Servische gebouwen door hen vernield, waaronder ook het theologisch seminarie. Irinej besluit het instituut waar hij zo lang heeft gewerkt te hulp te schieten door het uitbreiden van de onderwijsfaciliteiten in Niš, waar hij op dat moment als bisschop is aangesteld. Hierdoor kunnen de docenten en studenten van Prizren hun onderwijs voorzetten in Niš na twee turbulente jaren.

Periode als patriarch

Een jaar voor het overlijden van patriarch Pavle (1914-2009) neemt de Heilige Synode van Bisschoppen in mei 2009 Irinej op als lid van de synode. Daarmee is het mogelijk geworden voor Irinej om gekozen te worden als patriarch. Op 22 januari 2010, welgeteld twee maanden na het overlijden van Pavle, is Irinej dan ook gekozen als patriarch, waarbij hij tegelijkertijd de functie van aartsbisschop van Peć en metropoliet van Belgrado en Karlovci bekleedt. Hij is samen met Amfilohije Radović en Irinej Bulo-

vić een van de drie kandidaten geweest die de meeste stemmen heeft gekregen bij de Heilige Synode van Bisschoppen, destijds bestaande uit 45 bisschoppen.

Het eerste jaar van Irinej's patriarchaat blijkt niet geheel verlopen zonder kleerscheuren. Zo raakt Irinej nog géén week na zijn electie op 28 januari 2010 verwickeld in een discussie met de Islamitische Gemeenschap in Servië (IZS), nadat hij kritiek heeft geuit op de islam. Deze uitlaten zijn gepubliceerd in de Servische krant Blic. Nadien heeft Irinej in zijn excuses aan de islamitische gemeenschap te kennen gegeven dat het citaat uit zijn context is gehaald. Ondanks deze eerste ongelukkige week is Irinej gelijk aan de slag gegaan om de oecumenische relaties tussen de Servische Kerk en de Rooms-katholieke Kerk.

In datzelfde jaar heeft Irinej namelijk aangegeven niet negatief te staan tegenover een bezoek van paus Benedictus XVI voor de aanstaande viering van het Edict van Milaan (313) in 2013. Het betreft een belangrijk diplomatiek document voor het christendom, waarmee keizer Constantijn de Grote (ca. 273/280-337) en keizer Valerius Licinius een einde zouden hebben gemaakt aan de vervolging van christenen. De viering van het edict vindt plaats in Niš, wat een goede manier zou zijn voor een oecumenisch dialoog, aldus Irinej. Desalniettemin heeft de ontmoeting niet plaatsgevonden door interne druk van de Servisch-orthodoxe Kerk op Irinej, aangezien de kerk wil dat het Vaticaan eerst zijn excuses aanbiedt voor zijn rol in de genocide van de Serviërs in Kroatië tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Een andere kwestie waar Irinej zich over heeft gebogen tijdens zijn periode als patriarch is de situatie rondom Kosovo. Immers, sinds de onafhankelijkheidsverklaring van Kosovo op 17 februari 2008 heeft dit ook de Servisch-orthodoxe Kerk beïnvloed. Zo stelt Irinej het volgende over Kosovo: "...ons Heilige Land, ons Jeruzalem... [...] Zonder Kosovo heeft Servië geen verstand en geen ziel." Met andere woorden, Irinej beschouwt Kosovo als de wieg van religieus en historisch Servië. Om het Servische standpunt inzake de Kosovo-kwestie kracht bij te zetten, onderneemt Irinej wederom een initiatief voor het uitnodigen van de paus. Indien een bezoek van paus Franciscus gerealiseerd zou kunnen worden, zou het politiek gunstig kunnen zijn. Desalniettemin is dit bezoek wederom niet doorgedaan. In 2018 benadrukt Irinej dat de naam van de Servisch-orthodoxe

Kerk veranderd kan worden naar 'Servisch-orthodoxe kerk-Patriarchaat Peć om de relatie met de Kosovaarse religieuze gemeenschap te benadrukken.

| Patriarch Irinej (Foto: Wikimedia Commons).

Toekomst

Over het algemeen wordt Irinej beschouwd als een gematigde traditionalist door zijn collegae, waarbij hij veelvuldig poogt een interreligieuze dialoog aan te gaan. Onderwerpen die voor nationalistische bisschoppen taboe zijn, snijdt Irinej publiekelijk aan. Tegelijkertijd heeft Irinej in een regio waar de kerk een aanzienlijke invloed heeft op de politiek enige stabiliteit weten te verschaffen. Na het overlijden van Irinej is de Heilige Synode van Bisschoppen bijeen gekomen op 20 november 2020 in Belgrado om de commissie samen te stellen, die zorg draagt voor de verkiezing. Daarover zal meer toelicht worden in de volgende uitgave van *Pokrof*.

Nick Pouls

Antonius de Grote

Antonius de Grote werd geboren rond 251 in Koma, het huidige Qiman al-Arjas, in Midden-Egypte. Zijn ouders waren rijke grootgrondbezitters. Toen Antonius ongeveer tussen de 18 en 20 jaar oud was, stierven zijn ouders. Ze lieten hem achter met de zorg voor zijn jongere, ongetrouwde zus. Tevens erfde hij het aanzienlijke vermogen van zijn ouders. Op een dag kwam hij in een kerk waar het evangelie werd voorgelezen. De voorgelezen tekst was Mt 19, 21, waar Jezus volgens het Leven van Antonius zegt: 'Als je volmaakt goed wilt zijn, vooruit, verkoop dan al wat je bezit, geef het aan de armen en kom Mij dan volgen. Je zult een schat in de hemel hebben.' Antonius gaf sommige van de landerijen aan zijn mededorpsgenoten; de rest van zijn eigendom verkocht hij en gaf het geld aan fondsen voor de armen. De zorg voor zijn zus vertrouwde hij toe aan een groep van christelijke maagden. Zelf begon hij een ascetisch leven te leiden. Voor de volgende twee jaar bleef Antonius wonen in de omgeving en bracht de eerste jaren van zijn ascese door als de leerling van een plaatselijke kluisenaar.

Antonius wordt wel beschouwd als de eerste monnik en als de eerste die een leven van eenzaamheid zocht in de woestijn. Maar er waren voorgangers. Zo waren er de zogeheten Therapeuten geweest, die in de eerste eeuw n. Chr. waren beschreven door de joodse filosoof Philo van Alexandrië en die een leven van volmaaktheid wilden leiden. Tot welke religie ze behoorden was onduidelijk. Er waren ook al christelijke asceten van wie de heilige Thecla een legendarisch voorbeeld was. Deze asceten hadden zich teruggetrokken op geïsoleerde plekken in de buitenwijken van de steden. Antonius zou dan besloten hebben deze traditie te overtreffen door naar de eigenlijke woestijn te trekken. Hij trok naar de Nitrische woestijn bij de huidige Wadi Natroen, op de rand van de Westelijke Woestijn, zo'n 95 km ten westen van de toenmalige Egyptische hoofdstad Alexandrië. Daar trok hij zich terug in een graf en verbleef hij ongeveer

13 jaar. Antonius hield een strikt ascetisch dieet aan, dat bestond uit alleen brood, zout en water; hij onthield zich van vlees en wijn. Hij at maar een keer per dag en soms hield hij een vasten gedurende 2 à 4 dagen.

Na 15 jaar sinds zijn aanvang als asceet, hij was toen 35 jaar oud, besloot hij zich terug te trekken uit de omgeving waar mensen woonden en te gaan wonen in absolute eenzaamheid. Hij ging de woestijn in naar een berg in de buurt van de Nijl, Pispir geheten. Daar leefde hij 20 jaar in een oud verlaten Romeins fort. Zijn voedsel bereikte hem over de muur. Pelgrims bezochten hem, maar hij weigerde hen te zien. Maar mettertijd vestigden zich mensen die zijn leerlingen wilden zijn in grotten en hutten rondom de berg. Zo ontstond er een kolonie van asceten die de geestelijke leiding van Antonius zochten. Op een gegeven moment gaf hij gehoor aan hun aanhoudende vragen en kwam hij uit zijn afzondering; dat was rond het jaar 305. Zo'n 5 à 6 jaar wijdde hij zich aan het onderricht en de organisatie van een grote groep monniken die rond hem was ontstaan. Hierna trok hij zich weer terug in wat het Leven van Antonius de binnenste woestijn noemt die lag tussen de Nijl en de Rode Zee. Hij ging wonen op een berg, Kolzim geheten, waar heden ten dage nog altijd het Koptisch-orthodoxe klooster van de heilige Antonius staat.

Daar bracht hij de laatste 45 jaar van zijn leven door in afzondering, maar niet zo strikt als in Pispir. Hier ontving hij mensen en trok geregeld de woestijn door naar Pispir. Tijdens de vervolging onder keizer Maximinus rond 311 – hij was toen ongeveer 60 jaar oud – trok Antonius naar Alexandrië om – niet zonder gevaar voor eigen leven – degenen te bezoeken en moreel te steunen die gevangen genomen waren. Antonius was niet de eerste asceet of kluisenaar, maar hij wordt terecht 'vader van het monnikendom' genoemd omdat hij zijn leerlingen in een

gemeenschap organiseerde en omdat door het Leven van Antonius, geschreven door Athanasius, veel monnikengemeenschappen worden gesticht in Egypte en elders in de toenmalige christelijke wereld. In 338 verliet hij tijdelijk de woestijn om Alexandrië te bezoeken om de leer van Arius te weerleggen. Toen Antonius gestorven was in 356 werd hij volgens zijn eigen instructies in het geheim begraven in een graf in de buurt van zijn cel.

Over Antonius wordt verteld dat hij vele bekoringen had te verduren in de vorm van demonen die in verschillende gestalten aan hem verschenen: als wilde woestijndieren, als duivels en soms als bekoorlijke vrouwen. Antonius ging met hen de strijd aan; hij werd ook wel toegetakeld door de demonen.

Een keer probeerde Antonius aan de demonen die hem plaagden te ontsnappen door zich in een grot te verbergen. Er waren zoveel demonen in de grot dat Antonius' dienaar hem naar buiten moest dragen omdat ze hem dood hadden geslagen. Toen de kluizenaars bijeen kwamen rond Antonius' lijk om te rouwen, werd Antonius weer tot leven gebracht. Hij vroeg zijn dienaren hem terug te brengen naar de grot waar de demonen hem hadden geslagen.

Daar aangekomen riep hij tot de demonen en ze kwamen terug als wilde beesten om hem aan stukken te scheuren. Plotseling had er een helder licht geflitst en de demonen waren weggelopen. Antonius wist dat het licht van God vandaan gekomen moest zijn. Hij vroeg God waar Hij tevoren was geweest toen de demonen hem hadden aangevallen. "Waarom bent U niet meteen verschenen om een eind te maken aan mijn pijnen." God antwoordde: "Ik was er wel, Antonius, maar Ik wachtte om jouw gevecht te zien. Je hebt volgehouden en bent niet verslagen. Daarom zal Ik voortaan altijd je helper zijn en zorgen dat je overal beroemd wordt".

De eerste die over Antonius' bekoringen sprak was Athanasius van Alexandrië die het Leven van Antonius schreef. Deze verhalen over de bekoringen kregen echter pas nadruk vanaf de middeleeuwen toen de psychologie van het individu van groter belang werd. Middeleeuwse maar ook moderne schilders hebben deze gebeurtenissen uit het leven van Antonius geschilderd, zoals bekende schilders als Jeroen Bosch uit de middeleeuwen en Salvador Dali in de moderne tijd.

Leo van Leijssen

De Orthodoxe Kerk in Alaska

De creatie van een inheems christelijk geloof in sjamanistisch gebied.

Hoe het begon

“We zijn er nog”, aldus bisschop Nicolai van het Orthodoxe bisdom van Alaska in 2006. Deze woorden wijzen eerder op lastige dan op gemakkelijke perioden voor de kerk.

Alaska geldt als de bakermat van de Orthodoxe Kerk in de Verenigde Staten van Amerika. Sinds het midden van de 18e eeuw namen Siberisch-Russische kolonisten hun geloof mee naar Alaska waar ze rijk hoopten te worden met de bonthandel, de zogeheten *fur rush* (zie Pokrof, 2020, 4). Ze stuitten er op de eeuwenoude inheemse culturen van jagers gestempeld door het sjamanisme, culturen die de kolonisten al kennen vanuit Siberië. Al snel namen de Russische kolonisten veel lokale praktijken over en als ze ziek waren bezochten ze een sjamaan. Ze hielden in dat afgelegen Alaska daarnaast vast aan hun orthodox-christelijke geloof. Als lekenchristenen doopten ze inwoners en hun eigen kinderen stammend uit hun relaties met inheemse vrouwen. Hele regio's en eilanden gingen over naar het nieuwe geloof. In dit artikel wil ik enkele historische en actuele gebeurtenissen weergeven om het boeiende narratief van het orthodoxe geloof in het verre Alaska wat ‘dichterbij te halen’.

En hoe het verder ging

Na de eerste missionering door leken volgde ruim 50 jaar later in 1794 de eerste officiële missiepost van 10 monniken op het eiland Kodiak waarvan vader Herman de bekendste werd (zie Pokrof 2020/4). Nog eens 30 jaar later arriveerden de eerste priesters. Zowel de monniken als de priesters troffen de eerdere christelijk-orthodoxe parochies aan met lekenkerkdiensten, een basale geloofskennis en schooltjes met tweetalig onderwijs (inheems en Russisch). John Ledyard, verslaggever van de befaamde Britse ontdekkingsreiziger James Cook, reizend naar de eilanden ten zuiden van Alaska, noteerde in 1787 al dat hij het onderscheid tussen inheemsen en Russen niet goed kon maken. Ook andere ontdekkingsreizigers merkten dit op. In 1867 verkocht de Russische tsaar zijn kolonie

Alaska aan de Verenigde Staten van Amerika, de zogeheten Overdracht of ‘Cession’. Al snel betekende deze regiemwisseling niet alleen het begin van een tweede kolonisatie van Alaska, maar ook zware concurrentie voor de Orthodoxe Kerk van de rooms-katholieke en vooral de fervente protestantse nieuwkomers. Dr. Michael Oleksa, orthodox priester en historicus in Alaska, stelt dat het aantal orthodoxen in de steden van Alaska momenteel krimpt, maar standhoudt op het platteland: ‘ja, we bestaan nog’.

Orthodox Alaska in cijfers

Volgens een peiling uit 2020 van het befaamde Pew Research Center in USA is van de volwassen populatie 4% Russisch-orthodox en 1% Grieks-orthodox. Dat komt neer op ongeveer 30.000 ‘Russische’ gelovigen. Niklaus von Houck houdt het in 2019 op een aantal van 50.000. Opvallend genoeg vermeldt het document over milieubescherming van het orthodoxe bisdom zelf uit het jaar 2010 het aantal van slechts 20.000 orthodoxen. Verder zijn er een paar honderd orthodoxe oudgelovigen en enkele duizenden Grieks-orthodoxen. In totaal wonen er 110.000 inheemse Alaskanen (de ‘First Nations’) waarvan 1% nog de oorspronkelijke sjamanistische religie aanhangt. Onder de inheemse bevolkingsgroepen blijft de Orthodoxe Kerk dus nog een minderheid.

Spirit houses op kerkhof in Alaska, met vooraan links de kleinere spirit houses voor overleden kinderen (Foto: Drachman Institute).

In het huidige bisdom werken ongeveer 40 priesters en diakens. Nog nooit waren het er zoveel, zelfs in de zgn. "Gouden Eeuw" (in Alaska midden 19e eeuw) waren er minder priesters werkzaam in Alaska, terwijl het aantal kerkgebouwen in 1867, het jaar van de Cessie, nog geen dozijn telde. Vandaag kunnen priesters nog steeds niet alle parochies bedienen gezien de enorme grootte van het schiereiland. Deze afstanden werden vroeger in barre winterse omstandigheden afgelegd met een hondenslee of 's zomers met een boot of zelfs een kajak. Afgelegen dorpen werden toen maar één keer per jaar bezocht door een priester. Sinds de Russische annexatie 280 jaar geleden functioneren er daarom nog steeds orthodoxe leken-diensten. Voor de eucharistie zijn de dorpen afhankelijk van rondreizende priesters, steeds meer zelf van inheemse afkomst. Op het eiland Kodiak is het theologische seminarie gevestigd en de zetel van het orthodoxe bisdom 'Sitka en Alaska' bevindt zich in Anchorage, de grootste stad van de staat.

Orthodoxe dorpjes en kerkjes

Verspreid over het weidse Alaska staan vandaag 91 orthodoxe kerken en kapelletjes, veelal van hout, soms bont geverfd, vaak fraai gelegen op een heuvel aan de kust, langs een rivieroever, of op een van de vele eilandjes. Continu moeten de gebouwen onderhouden worden vanwege het gure klimaat. Van de totaal 730.000 Alaskanen wonen de meesten in steden, maar in veel dorpjes hebben de orthodoxe gemeenschappen nog de overhand. Het betreft dan dorpen bestaande uit inheemse bewoners en wat verre nazaten van relaties tussen inheems en Russen, creolen genoemd.

Vallen en opstaan

De totstandkoming van de inheemse orthodoxe kerk in Alaska ging, zoals gezegd, gepaard met vallen en opstaan. Zo gaven in de 19e eeuw meerdere dorpen hun religie op om na een korte 'orthodoxe periode' toch weer terug te keren tot het sjamanisme.

Anderzijds was bijvoorbeeld de felle weerstand van de Tlingit-populaties in Zuidoost-Alaska tegen het orthodoxe geloof berucht. Toch vond daar op het einde van de 19e eeuw, dus 20 jaar na de Cession, alsnog een grote switch plaats. Grote groepen traditionele Tlingit stapten toen niet over naar de Amerikaanse nieuwkomer het presbyteriaanse geloof dat financieel gesteund werd door civiele en militaire Ame-

rikaanse autoriteiten, maar naar de armlastige Orthodoxe Kerk. Volgens antropoloog Sergei Kan zou de reden vooral liggen in het respect dat orthodoxe priesters betoonden voor de Tlingit-cultuur: de eerbied voor het gebruik van de inheemse taal op school en in de liturgie naast het respect voor de begrafenisrituelen.

Inheemse en orthodoxe opvattingen over het leven na dit leven worden door de priesters als aanvullend gezien. Vaak vormde het orthodoxe en het traditionele pre-christelijke geloof een curieuze mix. Met name vrouwen ontwikkelden op creatieve wijze pre-christelijke en christelijke vormen van geloof, met een Russisch woord 'dvoeverie' (tweeledig geloof) genoemd.

Het tijdvak Veniaminov: de Gouden Eeuw

In de literatuur over Alaska wordt nog vaak de uitdrukking "Russische Orthodoxe Kerk" gebruikt, maar het gaat eigenlijk over een inheemse kerk. Na lekenmonnik Herman werd de dynamische en bewaarde geleerde Ioann Veniaminov vooral bekend. Deze priester begon zijn carrière op het eiland Unalaska van 1824 tot 1834. Voor zijn bezoeken aan de wijdverspreid liggende parochies legde hij grote afstanden af peddelend in een kajak waaraan hij een blijvende stramheid zou overhouden.

Op vraag van de Estse lutherse gouverneur van Alaska baron Ferdinand von Wrangell trok hij later naar het eiland Sitka in het zuidoosten van Alaska waar hij werkte van 1834 tot 1838. De stad Sitka was inmiddels het nieuwe kerngebied geworden voor de handelsactiviteiten van de Russisch-Amerikaanse Compagnie (RAC). De zeeën bij Kodiak waren leeg gevangen en nieuwe gebieden voor de kostbare pelzen moesten worden opgezocht.

Ioann Veniaminov ontwikkelde alfabetten voor meerdere inheemse talen (er was geen schriftcultuur) en werd vooral bekend om zijn inheemse religieuze vertalingen voor de Alaskanse parochies. Verder gaf hij liturgische boeken uit, ontwierp kerkgebouwen en bouwde op een reis naar California kleine pijporgels voor de franciscanen, een mooi staaltje 'oecumene'. (De lutherse gouverneur Von Wrangell getuigde trouwens ook van een 'oecumenische houding' door een eerder gekoesterde wens van lekenmonnik vader Herman op Spruce eiland te vervullen door hem een kerkklok te schenken.) Na zijn arbeid in Sitka werd Veniaminov bisschop van Oost-Siberië en Alaska om vanaf 1868 zijn loopbaan af te sluiten als metropoliët

1 Orthodoxe kerk te Ninilchik, met vooraan een kerkhof (Foto: Drachman Institute).

in Moskou. Toch slaagde hij er niet in om veel Tlingit op Sitka te laten overstappen tot het orthodoxe geloof. Zijn tijd tot de overdracht van Alaska aan de Verenigde Staten wordt aangeduid als de “Gouden Eeuw” van de orthodoxe Kerk. Ten tijde van de Overdracht woonden er 30.000 tot 50.000 mensen in Alaska. Vanuit Moskou richtte aartsbisschop Ioann Veniaminov in 1870 een organisatie op voor blijvende materiële en financiële ondersteuning van de kerk in Alaska, zoals salarissen van priesters en activiteiten op educatief en caritatief gebied. In 1977 werd bisschop Ioann Veniaminov onder de naam Innocentius heilig verklaard.

Huidig cultureel en religieus bezit.

De Russische taal

De eerdere Amerikaanse perscorrespondent in Moskou, Fen Montaigne, beschrijft zijn bezoek in 2016 aan het dorpje Ninilchik, een plaatsje aan een baai op het Kenai-schiereiland in Alaska, met op een heuvel de mooie blauwgroene orthodoxe kerk. Haar vijf gouden koepels die het vuur van Pinksteren symboliseren, kijken uit op het vuur van de hoge besneeuwde vulkanen aan de overkant van de baai. Het geïso-

leerde dorp was tot 70 jaar geleden alleen over water bereikbaar en de inwoners voelden zich toen nog “Russisch”. Montaigne spreekt er met oudere bewoners en merkt op dat ze onder elkaar nog Russisch spreken, maar het niet kunnen lezen. Het klinkt Montaigne wat archaisch, ze gebruiken woorden die in Rusland al lang niet meer gebruikt worden. Op een reis naar Rusland merkten de dorpelingen ook dat Russen soms vreemd opkeken van hun taalgebruik, maar het wel begrepen. Het is een vorm van wederzijdse erkenning. Het dorp bleek een schat voor Russische taalgeleerden uit Moskou en met hun hulp verscheen er een lokaal woordenboek Ninilchicks-Russisch.

‘Spirit huisjes’

Tot slot nog een voorbeeld van een opmerkelijke vermenging van Russische en inheemse culturen en rituelen op een kerkhof.

Vlakbij het dorp Eklutna - op ongeveer 40 kilometer van de grootste stad Anchorage - ligt een opmerkelijk kerkhof dat veel toeristen trekt door zijn veelkleurige ‘spirit huisjes’. Deze houten huisjes zijn een mix van orthodoxe en inheemse tradities. (zie foto op p. 17). Aan de overkant van de baai in het dorpje Knik ligt

een minder bekend, maar ouder soortgelijk kerkhof. Vóór de komst van de Russen werden de lichamen van de doden gecremeerd en de as begraven, maar de orthodoxe kerk verbood dit ritueel. Overledenen moesten voortaan begraven worden. Toch ontstond hier bij het Tanaina/Athabaskan volk een opvallende fusie van inheemse en orthodoxe rituelen. Als nu vandaag iemand begraven wordt, legt de familie nog steeds stenen en dekens over het verse graf om de ziel van de overledene warm te houden. Veertig dagen later wordt er een veelkleurig 'zielehuisje' op het graf geplaatst waar de ziel nog een tijd kan verblijven voor zijn laatste reis. De vaak felle kleuren van het huisje symboliseren de kleuren van de clan waartoe de gestorvene behoorde. Ook worden voorwerpen van dieren of vruchten als symbolen van de clan of plastic bloemen, thee of voedsel neergezet voor de gestorvene. De graven zijn soms voorzien van een houten

traditioneel orthodox kruis, een Latijns kruis of een kruis met bloemige uiteinden, aan het hoofdeinde of het voeteinde van het graf. Soms staat een klein wit of gekleurd houten hekje om het graf. Houten spirithuisjes komen ook voor op inheemse begraafplaatsen in andere staten van de VS maar niet gekleurd als in Alaska.

Nadat de plaatsing van een huisje in Eklutna is gebeurd, wordt het niet meer verzorgd omwille van de inheemse gedachte dat alles moet terugkeren naar de natuur waaruit het afkomstig is. Vele gedeelten van orthodoxe kerkhoven in Alaska zijn met onkruid en grassen overwoe-

| H. Innocentius Veniaminov.

kerd met als gevolg scheefgezakte kruisen, hekjes en moeilijk toegankelijke paadjes.

De periode van orthodoxe aanwezigheid in Alaska vanuit Rusland en de vreedevolle overdracht van het schiereiland in 1867 door Rusland aan de toenmalige Verenigde Staten van Amerika blijft in de huidige geschiedenis doorleven.

Op de periode na de overdracht aan de VS wil ik verder ingaan in de volgende Pokrof.

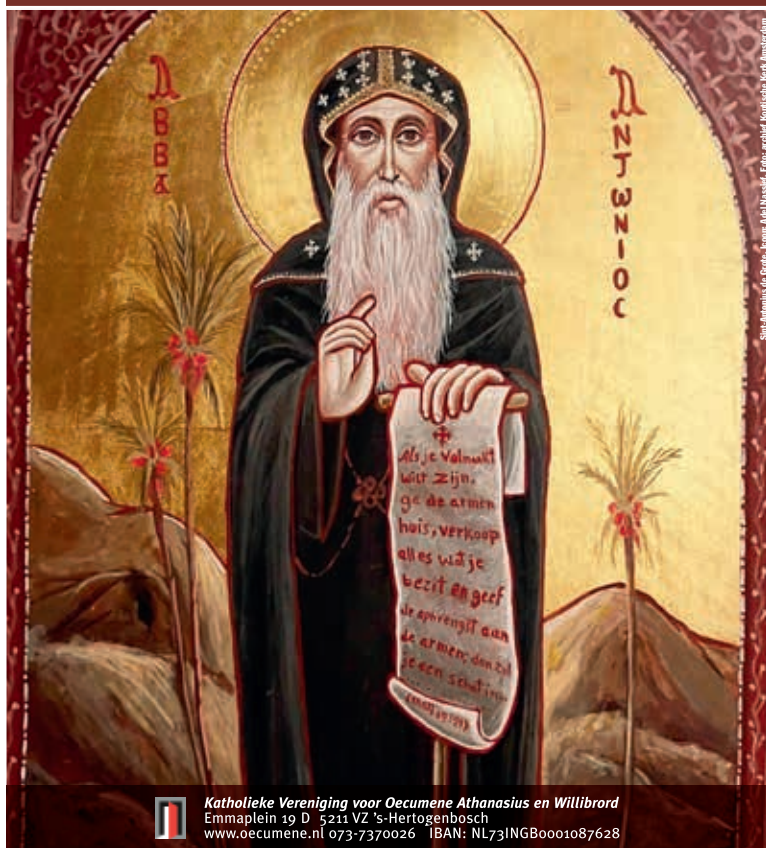
Huub Vogelaar

Programma Katholieke Vereniging voor Oecumene

Webinar: Antonius, inspiratiebron voor religieus leven in oost en west 23 april 2021 van 14.00 tot 16.00 uur

Antonius (251-356) werd geboren als kind van rijke ouders. Al op jonge leeftijd – na de dood van zijn ouders – trok hij zich terug in de woestijn. Later voegden anderen zich bij hem. Zo lag hij aan de oorsprong van het religieus leven. Antonius werd bekend als de vader van het monastiek religieus leven. Athanasius van Alexandrië schreef kort na zijn dood een biografie over Antonius. Op dit Webinar gaat het over de vraag of Antonius bezieling kan geven aan het religieus leven in de 21e eeuw. In Nederland heeft het religieus leven een grote bloei gekend in de tweede helft van de 19e en de eerste helft van de 20e eeuw. In de tweede helft van de 20e eeuw heeft er een kentering plaatsgevonden. Hoe zal het religieus leven zich in de naaste toekomst ontwikkelen? Wie geeft het bezieling? Het oosters christendom is sterk gevormd door het monastiek religieus leven. De monastieke tradities van de Oosterse Kerken zijn ook in ons land te vinden. Zij staan eveneens voor de uitdaging om hun gemeenschappen in onze seculiere cultuur te doen opbloeien. Voor deze gemeenschappen is het leven van Antonius een bron van inspiratie. Daarnaast zijn er in de loop van de vorige eeuw diversie oecumenische religieuze gemeenschappen ontstaan. In de protestantse wereld werd de betekenis van het religieuze leven opnieuw ontdekt.

Religieus leven in Oost en West Antonius als bezieler Zondag voor de Oosterse Kerken - 2 mei 2021

Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord
Emmaplein 19 D 5211 VZ 's-Hertogenbosch
www.oecumene.nl 073-7370026 IBAN: NL73INGB0001087628

| Poster Zondag voor de Oosterse Kerken 2021.

Programma

- 14.00 Opening door middagvoorzitter zr. Monica Raassen
- 14.10 Vincent Hunink, Het leven van Antonius
- 14.30 Antonius Abdalla, De blijvende betekenis van Antonius voor Kopten
- 15.00 Pauze
- 15.15 Abt Bernardus, Niets boven de liefde tot Christus stellen
- 15.45 p. Emanuel Pannier, Inspiratiebronnen voor het Gemeenschapsleven
- 16.00 Afsluiting

Opgave en kosten

Het Webinar wordt op 23 april online gehouden en begint om 14.00 uur. Na iedere inleiding is er gelegenheid voor vragen. Deelname is gratis, maar een bijdrage in de kosten van € 5,- wordt op prijs gesteld. U kunt deze bijdrage overmaken op rekening NL97 INGB 0000 8019 19 ten name van Katholieke Vereniging voor Oecumene ovv Webinar religieus leven.

U kunt zich opgeven via een email aan secretariaat@oecumene.nl van de Katholieke Vereniging voor Oecumene. Na aanmelding ontvangt u een bevestiging en de link voor deelname aan het Webinar.

Lezingencyclus menselijke waardigheid vanuit oosters-christelijk perspectief

De Katholieke Vereniging voor Oecumene en de Leerstoel "Orthodoxie, Mensenrechten, Vredesopbouw in Europa" (PThU, Instituut voor Oosters Christendom, Nijmegen) organiseren dit voorjaar een reeks online publiekslezingen over het concept van menselijke waardigheid in de oosters-christelijke tradities. De lezingenreeks gaat over inhoud, mogelijkheden en problemen van de oosters-christelijke antropologie ten aanzien van menselijke waardigheid en mensenrechten.

Programma

- 1 - 20 mei 2021, 17.00 uur: "Theosis toen en nu" of "de mens als persoon": oosters-christelijke concepten van menselijke waardigheid, Inleiding door prof. Alfons Brüning (Nijmegen/Amsterdam).
- 2 - 27 mei 2021, 17.00 uur: "Being as Communion" - De antropologie van John Zizioulas, Metropoliet van Pergamon, Inleiding door zr. Hildegard Koetsveld osb (Oosterhout).
- 3 - 10 juni 2021, 17.00 uur: "Liefde voor God, Liefde voor de mens": Maria Lot Borodine, Moeder Maria Skobtsova e.a., Inleiding door prof. Heleen Zorgdrager (PThU Amsterdam).
- 4 - 24 juni 2021, 17.00 uur: "Dichter, denker en mysticus: de mens in het Oriëntaals Christendom", Inleiding door dr. Kees den Biesen (Rome/Salzburg).

Opgave en kosten

De lezingen vinden plaats via zoom en beginnen steeds om 17.00 uur. Na de inleiding van 30 minuten is gelegenheid voor vragen en gesprek. Deelname aan de lezingencyclus is gratis, maar een bijdrage in de kosten van € 5,- per lezing wordt op prijs gesteld. U kunt deze bijdrage overmaken op rekening NL97 INGB 0000 8019 19 ten name van Katholieke Vereniging voor Oecumene o.v.v. Lezingencyclus Menselijke Waardigheid. U kunt zich opgeven voor de cyclus, maar ook voor aparte lezingen via een email aan secretariaat@oecumene.nl van de Katholieke Vereniging voor Oecumene. Na aanmelding ontvangt u een bevestiging en de links voor de lezingen.

Byzantijnse Liturgie XXXV

Epigonation en nabadrennik

Het epigonation is een kerkelijk ereteken. Epigonation is Grieks en betekent 'op de knie'. Het wordt gedragen op de rechterknie. In het Russisch heet het palitsa, wat 'knots' betekent. Het epigonation is een ruitvormige stijf gesteven doek in paramentenstof. Het is met een band aan de bovenste hoek bevestigd. De band wordt over de linkerschouder gedragen, waarbij het epigonation op de rechterknie hangt. Op het epigonation staan ook vaak geborduurde iconen van Christus, van Maria, van een heilige of van een engel. Het wordt in de oosters-orthodoxe en grieks-katholieke kerken gedragen door alle bisschoppen en door priesters die daartoe het recht hebben ontvangen (aartspriesters, archimandrieten). Het is een teken van kerkelijk gezag en kerkelijke rang. Er zijn verschillende verklaringen voor de oorsprong van het epigonation. Een ervan is dat het stamt uit een van oorsprong militaire traditie, waarbij de Byzantijnse keizers ceremoniële zwaarden uitreikten aan hun militaire commandanten als beloning voor bewezen moed. Bij zulke zwaarden werd dan een uitgebreid dijbeenschild geleverd dat het been moest beschermen tegen het constante stoten van het zwaard tegen de dij. Toen de Byzantijnse keizers eretekens begonnen te geven aan de geestelijkheid, werd alleen het dijbeenschild toegekend. In het gebed dat het omdoen van het epigonation begeleidt, is echter nog steeds sprake van een zwaard. Dat zwaard staat voor het verdedigen van het geloof. Er is nog een andere verklaring van het epigonation. Dat is dat het oorspronkelijk om een decoratieve zakdoek zou gaan.

Er is een kledingstuk in de Russische traditie dat lijkt op het epigonation, maar toch een eigen kledingstuk is. Het is eveneens een ereteken. Het wordt alleen gedragen door priesters en niet door bisschoppen. Het heet in het Kerkslavisch nabadrennik en betekent 'op de dij'. Het wordt gedragen op de rechterheup. Het is een recht-

hoek in paramentenstof en wordt met een band, bevestigd aan de twee bovenste hoeken, over de linkerschouder gedragen. Het wordt toegekend door een bisschop aan priesters 'voor een lange en toegewijde dienst' aan de Kerk. Als de priester ook een epigonation draagt, dan wordt de nabadrennik gedragen op de linkerheup, met een band over de rechterschouder. Het stamt net als het epigonation van het dijbeenschild dat strijders droegen om niet verwond te worden door hun erzwaarden.

Leo van Leijssen

Nabadrennik en epigonation (Foto: Liturgix.com, een site die liturgische kledij verkoopt).

Pokrof

is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
oecumene athanasius
en willibrord

